

disciplin, hellenistisk intellektualism och kristen humanism, och så oskuldsfullt omedveten

THEDE PALM:

Ord och ordspråk

Även den som är van att skriva har ögonblick, då han blir tveksam om en stavning eller undrar om han använt ett mera sällan förekommande ord på rätt sätt. Det säger sig självt, att briter stavas med två t, men hur är det med Storbritannien? Svaret ges i närmaste uppslagsbok eller ordbok, och där kan man i allmänhet också få fram betydelsen. Men inte minst sammansatta ord finns i större antal än vad de vanliga ordböckerna samlat. Visserligen kommer man långt med SAOL, som är Svenska akademins ordlista, ett utomordentligt hjälpmedel baserat på SAOB, akademins större ordbok. Men den senare är dels inte avslutad, dels med sina många band inte lämpad för privat bruk.

I USA och i England är betydelseordböcker vanliga. Funk & Wagnalls College Standard Dictionary är bara ett exempel. Den är förkortad till vad som i dessa länder är studentnivå från en större upplaga. I Frankrike finner man Larousse i olika utgåvor, i andra länder andra lexika. Utmärkande för typen är att den ger ordens böjning och uttal, ofta också deras härledning, och alltid deras betydelse förklarad på ett eller annat sätt. Ju flera uppgifter, desto mer ohanterlig blir boken. Ett faktum är att även om sådana ordböcker är trevliga att studera i sig själva, är det oftast en kort uppgift som

om detta beroende och därav härflytande behov.

söks. Läsaren kan då för tillfället avstå från närmare kännedom om ordets ursprung i sanskrit och dess vidare utveckling.

"Bonniers svenska ordbok" av Sten Malmström och Iréne Györki, under medverkan av Peter A Sjögren (Bonniers 1980), är en tättryckt bok på något mera än 400 sidor men trots storleken lätthanterlig och enkel i handen. Detta är inte det minsta berömmet som boken förtjänar. Den är vettigt uppställd, en del ordförklaringar ersätts med enkla teckningar i marginalen, de ord som behöver uttalsbeteckningar har fått dem och andra inte – boken förutsätter kunskap i innanläsning – och dessa beteckningar har ovanligt nog tryckts med vanliga bokstäver och inte med specialtyper. Hela bokens uppställning är genomtänkt praktisk. Det enda som därvidlag kan invändas är att ordens böjning kanske bort komma före förklaringen av betydelsen. När vissa ord har många betydelser, och sådana ord finns ju, känns det fel att de korta uppgifterna om böjningen placerats efter ibland ganska många raders förklaringar.

De senare är det viktigaste, och åtskilliga stickprov har visat att det är svårt att finna fel i boken, även om åtskilligt kan diskuteras; fördelarna med korta definitioner är stora, men det är svårt att alla gånger vara exakt. Advokat:

”jurist som yrkesmässigt biträder andra i rättsliga ärenden; titel för ledamot av Sveriges advokatsamfund”. Här skulle väl i stället för semikolon stått ”och som är ledamot av etc”. Det finns ju juridiska biträden som inte får kalla sig advokater eller i vissa fall utöva dessas yrke. Kraschan: ”högre ordensstjärna” – detta är utan mening. Stjärnan är inte högre utan större än vissa andra och utmärker högre grad. Lusekatt: ”ett slags bröd som bakas till lucia (med bild)” – det är väl inte brödet som är speciellt. Vanligen är det saffransbröd, men utformningen vid bakningen är det ovanliga, vilket bilden visar. Platan: ”ett parkträd i varmare länder”. Botaniken är inte särskilt väl företrädd i boken. Man borde åtminstone få veta om platan är ett lövträd eller barrträd, och vad är ”varmare länder”? Potatis blir än mer styvmoderligt behandlad: ”en odlad växt”! Styvmor är för övrigt piggt beskriven: ”pappas nya fru”. Sista exemplet får bli verbet villkora: ”förbinda med villkor”. Finns ordet?

Det är en framstående prestation att ge ut en bok som denna. Tyvärr fick huvudförfattaren, professor Sten Malmström, ej se den. Han avled när manuskriptet nästan färdigställt.

Samtidigt har Bonniers gett ut en bok av en annan ordkunnig mästare, professor Pelle

Holm. Den kallas ”Ett ord i rätten tid och 3529 andra ordspråk och talesätt i urval av Pelle Holm och illustrerade av Fibben Hald” (Bonniers 1980). Det är en mycket vacker presentupplaga, byggd på Pelle Holms ”Ordspråk och talesätt” (ny uppl 1975). Företalet är hämtat därifrån, och de många ordspråken utgör ett urval ur samma bok. I några fall har de kanske kompletterats från Pelle Holms klassiska ”Bevingade ord och andra talesätt” (14 uppl 1972).

En av fördelarna med Pelle Holms böcker är att de inte bara innehåller en uppräknings av ordspråk utan att de också ger goda, träffsäkra förklaringar. Han har rent av sparat upp den Gravander, som sade ”Pang”. Om honom läses i det högst intressanta företalet, en av höjdpunkterna i boken. För en vanlig läsare torde också det gjorda urvalet av ordspråk vara tillräckligt. Ett enda misstag är att notera för en ny upplaga. Under uppslagsordet ”gjord” finner man ”Nu är det gjort, sa han som försvor sig”. Men det var inte han! Det var han som försvor sig, som begick mened.

Fibben Halds illustrationer är givetvis utmärkta. Min favoritbild hör till ordet ”glöd-gade”, med Karl XII som värmer sitt tält med tre sådana kanonkulor.